

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

КОВАЛЕНКО ГАННА ВІКТОРІВНА

УДК 340.12

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ПОГЛЯДИ РОНАЛДА ДВОРКІНА

12.00.12 – філософія права

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2014

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник:

доктор філософських наук, професор **Титов Володимир Данилович**, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, професор кафедри логіки.

Офіційні опоненти:

– доктор юридичних наук, професор **Рабінович Сергій Петрович**, Львівський національний університет імені Івана Франка, професор кафедри конституційного права;

– кандидат юридичних наук, професор **Литвинов Олександр Миколайович**, Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е. О. Дидоренка, заступник завідувача кафедри філософії права, історії та культурології.

Захист відбудеться «28» травня 2014 року о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.02 в Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого (61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 70).

Автореферат розіслано «25» квітня 2014 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Ю. Є. Атаманова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Дослідження зумовлене нагальними потребами трансформації сучасної української правової системи, що характеризується інтенсивними пошуками нових форм регулювання суспільних відносин і розбудовою демократичних державно-правових інституцій на засадах верховенства права.

Процес входження України у світове співтовариство правових держав вимагає всебічного аналізу світового теоретичного досвіду, зокрема вивчення західних філософсько-правових концепцій. Одна з таких найбільш впливових концепцій представлена в працях видатного американського юриста і філософа Роналда Дворкіна (1931–2013).

Р. Дворкін вже за життя отримав всесвітнє визнання, підтвердженням чого стали переклади його праць на всі основні європейські мови, а також на японську та китайську. У 2006 році ЮНЕСКО запропонувала відзначити в усіх країнах світу його 75-річчя, а у 2007 р. йому була присуджена Премія Холберга – аналог Нобелівської премії для юристів.

Вітчизняним вченим теоретичний доробок Р. Дворкіна відомий завдяки перекладу його першої книги «Серйозний погляд на права», невеликого розділу іншої книги «Імперія права», а також російським перекладам декількох його статей. Саме на цьому матеріалі подаються посилання на нього у нашій науковій та навчальній літературі.

Теоретичні погляди Р. Дворкіна стали предметом аналізу вчених з різних країн: американських – Х. Бакстера, Б. Бікса, А. Брауна, Дж. Берка, П. Гефні, А. Ханта, А. Ріпштейна, Дж. Фініса, А. Хатчінсона, В. Луїдзі та ін.; британських – Дж. Барлі, С. Геста, М. Коена, В. Конкліна, К. Хіми, Дж. Летсаса, С. Гершовіца та ін.; німецьких – К. Бітнер, Е. Романуса, К. Рам, Р. Воткінс-Бінца, Ф. Вілкса та ін.; швейцарських – М. Штрольца; бельгійських – С. Веше, В. Дзанетті, Ж. Алар; бразильських – В. Карам де Чуейрі; португальських – С. П. М. Родрігес; сербських – Б. Наранчич, М. Джуркович, Д. Вуядінович; аргентинських – Є. Булигіна.

Окремі аспекти концепції Р. Дворкіна аналізувалися російськими (Ю. Ю. Ветютнев, Л. Б. Макєєва, Н. В. Мотрошилова, О. Б. Ігнаткін, Г. Ю. Канарш, В. М. Діанов, С. М. Касаткін) та українськими (В. Д. Титов, С. П. Погребняк, В. В. Речицький) дослідниками. Однак у повному обсязі філософсько-правова концепція Р. Дворкіна, що невинно розвивалася понад сорок років, у пострадянських країнах ще не була предметом вивчення.

Між тим, заслуговує на увагу визначний внесок Р. Дворкіна в світову філософію права, зокрема його аналіз прав людини та соціальної справедливості, проблем біоетики та гендерної рівності, теорія інтерпретації конституційних та статутних норм.

Відсутність у вітчизняній науковій літературі комплексних розробок, присвячених дослідженню філософсько-правових поглядів Р. Дворкіна, зумовлює актуальність обраної теми.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана на кафедрі логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого у межах цільової комплексної програми «Загальнотеоретичні проблеми правотворення та правозастосування в умовах формування правової держави» (номер державної реєстрації 0106U002283) та у межах цільової комплексної програми «Теоретичні проблеми розвитку державотворчих процесів та правової системи України» (номер державної реєстрації 0111U000969). Тема дисертації затверджена вченою радою Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого (протокол від 21 вересня 2007 р. № 1).

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційної роботи є розкриття змісту та методології філософсько-правової концепції Р. Дворкіна.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких задач:

- встановити теоретичний контекст сучасної філософії права в США;
- з'ясувати ставлення Р. Дворкіна до інших філософсько-правових течій і завдяки цьому встановити специфіку його теоретичних поглядів;
- охарактеризувати запропоновані Р. Дворкіним способи вирішення актуальних проблем забезпечення рівності всіх громадян, свободи слова та права на громадянську непокору, правового регулювання абортів та евтаназії;
- розкрити сутність запропонованого Р. Дворкіним напряму інтерпретивізму в філософії права;
- здійснити аналіз поглядів Р. Дворкіна на співвідношення права з мораллю, політикою, економікою, релігією.

Об'єкт дослідження – головні течії сучасної філософії права США.

Предметом дослідження є філософсько-правові погляди Р. Дворкіна.

Методи дослідження обумовлені його метою, завданнями, об'єктом і предметом. При вивченні концепції Р. Дворкіна використовувався системно-структурний метод та метод контент-аналізу, застосовані для визначення структурних елементів змісту його концепції; комплекс історичних методів (описовий, хронологічний, генетичний, біографічний, порівняльно-історичний, історико-правовий), використання яких надало можливість визначити динаміку сучасного розвитку філософії права в США в цілому та еволюції поглядів Р. Дворкіна зокрема; комплекс логічних методів (аналізу і синтезу, обґрунтування, тлумачення) – при аналізі ключового для концепції Р. Дворкіна поняття «порядність права» (*integrity of law*), методи визначення і класифікації – при аналізі сучасних течій в американській філософії права, зокрема, інтерпретивізму Р. Дворкіна.

Розглядаючи твори Р. Дворкіна та інших авторів, дисертантка керувалася принципами історизму, об'єктивності та толерантності, свідомо ухиляючись від будь-яких ідеологічних або політично-ангажованих оцінок. Теоретичне підґрунтя роботи становили твори самого Р. Дворкіна, його англо-американських попередників і опонентів, а також вітчизняна наукова філософсько-правова література. Зокрема, враховані творчі доробки вітчизняних науковців з проблем праворозуміння: О. О. Бандури,

О. В. Гришук, М. М. Гуренко-Вайцман, О. Г. Данильяна, О. Р. Дашковської, А. А. Козловського, М. І. Козюбри, О. М. Литвинова, С. І. Максимова, Ю. М. Оборотова, О. В. Петришина, С. П. Погребняка, П. М. Рабіновича, С. П. Рабіновича, С. С. Сливки, В. Я. Тація, В. Д. Титова та ін.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше на пострадянському просторі здійснено систематичний аналіз філософсько-правових поглядів Р. Дворкіна.

Уперше у вітчизняній науковій літературі:

– у систематизованій формі представлена творча біографія Р. Дворкіна; здійснено загальний огляд основних течій в сучасній філософії права США, що становлять теоретичний контекст формування і розвитку концепції Р. Дворкіна (юснатуралізм та юспозитивізм, правовий реалізм, юридичний прагматизм і економічний аналіз права, юридичний формалізм, феміністична юриспруденція і квір-теорія) та охарактеризоване його ставлення до всіх цих течій;

– на підставі аналізу основних творів Р. Дворкіна показаний його внесок у формування сучасної концепції прав людини, зокрема права людини на рівну повагу і піклування, на правовий захист її свободи і гідності, забезпечення її автономії в аспектах громадянської непокори і визначення особистої позиції в питаннях абортів, евтаназії та гендеру;

– на прикладі пропозицій, викладених в доповіді Р. Дворкіна про стан і методи вирішення проблем пацієнтів з сенільною деменцією, здійсненої на замовлення Конгресу США показаний вплив Р. Дворкіна на сучасну державну політику США щодо соціальних та медичних аспектів дотримання громадянських прав;

– на прикладах використання членами Верховного Суду США аргументів Р. Дворкіна показаний вплив його ідей як одного з авторів «Самогубство за допомогою: Філософське резюме» щодо визначення права помираючих на допомогу у безболісній смерті;

– на підставі аналізу поглядів Р. Дворкіна на кореляції між правом та іншими основними сферами суспільного життя – моральною, політичною, економічною, релігійною – показаний його внесок в сучасну філософію права; він полягає у послідовному відстоюванні ліберальних цінностей – політичної свободи та економічної захищеності особи, расової, гендерної рівності та толерантності, права на гідне життя і гідну смерть;

– показано, що доміантним чинником філософсько-правових поглядів Р. Дворкіна є мораль; саме вона має визначати зміст і спосіб функціонування правових норм, а також таку характеристику правової нормативної системи та її функціонування, як порядність (integrity);

– на підставі текстуального аналізу творів Р. Дворкіна встановлено, що застосована ним для характеристики права моральна категорія «порядності» (law as integrity) не еквівалентна мереологічній категорії «цілісності» (integrity), що є цілком адекватною у характеристиках предметів пізнання в філософській онтології, математиці та природничих науках;

– показано, що розуміння Р. Дворкіним права як *integrity* відрізняється від концепції «інтегральної юриспруденції», запропонованої Дж. Холом як синтез моральних і правових цінностей, та «інтегративної юриспруденції», запропонованої Г. Берманом, який під «інтегративністю» мав на увазі поєднання в єдиній теорії підходів юридичного позитивізму, природного права та історичної школи; Р. Дворкін же має на увазі суто американське розуміння терміна *integrity*, як моральної чесноти – «щирості», «порядності», «чесності»;

– здійснено аналіз підходу Р. Дворкіна до інтерпретації правових норм, зокрема, класифікації її видів (повсякденна розмовна, наукова, художня), синтезом яких виступає правнича інтерпретація; зокрема, правничу інтерпретацію з художньою зближує творчий і конструктивний характер, залежність від контексту і принципова відкритість.

Удосконалено:

– положення щодо розуміння зв'язку між інтересами особи, суспільства і держави на підставі принципу дистрибутивної рівності і ринкового механізму її забезпечення;

Набули подальшого розвитку:

– положення про аргументацію сторін в дискусії між Х. Л. А. Хартом і Р. Дворкіним щодо співвідношення права і моралі та питань суддівського розсуду;

– у порівнянні з існуючими у вітчизняній літературі перекладами назв основних творів Р. Дворкіна запропоновано їх більш адекватні варіанти (*Taking Rights Seriously* – «Серйозно сприймаючи права» замість «Серйозний погляд на права»; *Law's Empire* – як «Імперія права» замість «Правління права»; *Sovereign Virtue* – як «Суверенна чеснота» замість «Монарша чеснота»; *Justice in Robes* – як «Справедливість у мантиях» замість «Правосуддя в одежах»).

Практичне значення одержаних результатів.

Результати проведеного дослідження можуть бути використані:

– у науково-дослідницькій сфері – для подальшого дослідження проблемних питань праворозуміння та інтерпретації;

– у сфері правотворчості та правозастосування – в аспекті вдосконалення тлумачення та прийняття рішень судами та правоохоронними органами, підвищення їхньої ролі в захисті прав і свобод громадян;

– у навчальному процесі – для удосконалення змісту курсів «Філософія права», «Теорія держави і права», «Історія політичних та правових вчень», при підготовці відповідних підручників та навчальних посібників.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження має самостійний характер. У спільній з В. Д. Титовим статті дисертантці належить її основний зміст, а В. Д. Титову – план та наукове редагування.

Апробація результатів дисертації. Теоретичні висновки, сформульовані в роботі, розглядалися й обговорювалися на розширеному засіданні кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого за участю фахівців з кафедр філософії та конституційного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Положення роботи доповідалися на міжнародних, республіканських і регіональних наукових і науково-практичних конференціях: XIV Харківських міжнародних Сковородинівських читаннях (29–30 вересня 2006 р., м. Харків), VI міжнародній науково-теоретичній конференції «XXI століття: альтернативні моделі розвитку суспільства. Третя світова теорія» (8–9 червня 2007 р., м. Київ), I Всеукраїнській науково-практичній конференції студентів і молодих вчених «Логіка та право» (12 грудня 2008 р., м. Харків), XXI Харківських політологічних читаннях (18 грудня 2008 р., м. Харків), II Міжнародній науково-практичній конференції студентів і молодих вчених «Логіка і право» (11 грудня 2009 р., м. Харків), XXIII Харківських політологічних читаннях (11 червня 2010 р., м. Харків), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Реалії та ілюзії свободи: філософський аналіз сучасності» (21–22 жовтня 2011 р., м. Полтава), IV Міжнародній науково-практичній конференції студентів і молодих вчених «Логіка і право» (11 травня 2012 р., м. Харків).

Публікації. Основні теоретичні положення і висновки, що були сформульовані в дисертаційному дослідженні, знайшли відображення в 13 наукових публікаціях, серед яких чотири статті у наукових фахових виданнях України, одна стаття у виданні іноземної держави і тези наукових доповідей на конференціях у кількості восьми одиниць.

Структура дисертації складається зі вступу; двох розділів, що містять чотири підрозділи; висновків; списку використаних джерел, що міститься на 30 сторінках (289 найменувань) і трьох додатків, що містяться на 9 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 231 сторінка, з яких основного тексту – 192 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У Вступі обґрунтовується актуальність теми дисертації, продемонстровано її зв'язок з науковими планами та параграфами, визначено мету і задачі, об'єкт та предмет, а також методологію дослідження, висвітлено наукову новизну та теоретичне і практичне значення одержаних результатів, зазначено особистий внесок здобувача, наведені дані про апробацію та публікації, структуру і обсяг роботи.

Розділ 1 «Загальна характеристика творчого шляху та теоретичного контексту філософії Роналда Дворкіна» складається з підрозділів 1.1 «Творчий шлях Р. Дворкіна» та 1.2 «Теоретичний контекст формування філософсько-правових поглядів Р. Дворкіна».

У підрозділі 1.1 «Творчий шлях Р. Дворкіна» висвітлюється творча біографія та основні етапи професійної кар'єри Р. Дворкіна: робота клерком у судді Л. Хенда (Learned Hand); перехід до практичної діяльності у міжнародній юридичній фірмі *Sullivan & Cromwell*; початок викладацької кар'єри у Єйлському університеті; перехід до посади очільника кафедри юриспруденції Оксфордського університету; викладання на філософському факультеті

університету Нью-Йорка. Також розглядається вплив Р. Дворкіна на громадську думку, урядові і судові органи США, а також визнання міжнародною професійною спільнотою. На думку дисертантки, ці дані допомагають зрозуміти формування оригінальної філософсько-правової концепції Р. Дворкіна.

Підрозділ 1.2 «Теоретичний контекст формування філософсько-правових поглядів Р. Дворкіна» містить стислий огляд основних напрямків американської філософії права.

Згідно *теорії природного права* в підґрунті правових норм лежать моральна філософія, релігія, вічний закон, людський розум та особисте сумління. Вважається, що природне право є універсальним і незмінним для всього людського роду. В дисертації наводяться посилання на природно-правові основи англійського загального права та Декларації про незалежність і Конституції США. Звертається увага на те, що у США саме представники природного права ініціювали обговорення гострих правових проблем, що виникли у зв'язку з регуляцією абортів, евтаназії, гомосексуальних стосунків тощо.

У період 1890–1970-х років домінуючим напрямком американської філософії права був *юридичний позитивізм*. Позитивісти вважають, що існування і зміст права залежить лише від соціальних фактів, а не від «примарних» духовних цінностей. Тому між правом і мораллю немає зв'язку, і єдиними джерелами права є норми, встановлені урядом або судами. Пізній Х. Келзен і Х. Л. А. Харт запропонували переорієнтацію його акцентів із законодавчих інституцій на застосовчі, а у функціональному плані – з примусової сили закону на системність та взаємну узгодженість норм права. Х. Л. А. Харт послабив позицію позитивізму щодо такого морального виміру, як справедливість закону. Однак вимогою позитивізму залишається *теза ціннісного нейтралітету* філософії права.

Вказується, що модифікацією правового позитивізму в Америці став *юридичний формалізм*. Формалісти вважають, що суддя встановлює релевантні юридичні принципи, застосовує їх до фактів даної справи і логічно виводить правило, яке визначає результат судового диспуту. Головний представник формалізму – член Верховного Суду США А. Скаліа наполягає на тому, що Конституція повинна інтерпретуватися відповідно до її оригінального значення.

Прихильники *правового реалізму* відстоювали тезу, що на рішення суддів істотно впливають їхні політичні, економічні та психологічні уподобання. Правових реалістів цікавить не те, чим *має бути* право, а те, чим право *є*. Засновник цієї течії – О. В. Холмс, а її представниками були Р. Паунд, Б. Кардозо, Л. Брендайс, В. Хохфелд, К. Луелін, Дж. Френк та ін. Хоча після Другої світової війни правовий реалізм як особлива течія поступово зник, однак він позначився на багатьох сучасних школах юриспруденції (критичні правові дослідження, «право і економіка»; «право і суспільство»).

Вказується, що спорідненим з правовим реалізмом є *юридичний прагматизм*. Це теорія критично налаштована щодо традиційних концепцій ухвалення судового рішення (adjudication). Вважається, що право істотно залежить від конкретного контексту, не має раз і назавжди визначених підстав, є інструментальним і мусить завжди зважати на перспективи судових рішень. Зокрема, серед сучасних представників прагматизму Б. Батлер вказує і Р. Дворкіна.

Показано, що одним із відгалужень прагматизму є *економічний аналіз права*, найбільш авторитетним представником якого є Р. Познер. Він запропонував вважати критерієм валідності правової норми її вплив на економічну ефективність. Р. Познер аналізує дію правової системи з точки зору *альтернативних витрат* (opportunity costs) або *готовності платити* (willingness to pay). Економічний аналіз права орієнтується на ідеали «добробуту» (welfare) та «доброго життя» (well-being, good life), які має забезпечити чинна правова система.

Ще одним впливовим рухом філософсько-правової думки в США є *критичні правові дослідження* (Critical legal studies, КПД), що як окремий академічний напрямок оформилися наприкінці 1970-х. Представники КПД М. Хорвіц, Р. Унгер, М. Ташнет у 1960–1970-х рр. брали участь в рухах за громадянські права, за права жінок, проти в'єтнамської війни. Опозиція до американської внутрішньої політики переросла у критичну позицію щодо юридичної ідеології всього західного суспільства.

Відзначається, що КПД мають декілька загальних тез. По-перше, хоча закон регламентує діяльність суддів, цього часто недосить, щоб зобов'язати їх приходити до визначених рішень. По-друге, ідея, що «все право є політикою». По-третє, ідея, що у права є тенденція захищати інтереси багатих і сильних проти бідних і слабких. Тому право є інструментом соціальної несправедливості, яка має бути подоланою.

Феміністська юриспруденція відправляється від фактів політичної, економічної та соціальної нерівності жінок з чоловіками. Як окремий теоретичний напрямок вона виникла у 1960-х. В дисертації вказується на неоднорідність цієї ідейної течії. Ліберальна школа феміністської правової думки виступає за надання рівних можливостей для жінок. Ці виступи спонукали законодавчі органи і суди змінити багато дискримінаційних законів і рішень. Найбільш відомою представницею цієї течії є Рут Гінзбург, член Верховного Суду США. Радикальний фемінізм розглядає жінок не як індивідів, а як соціальний клас. Вважається, що чоловіки, як клас, свідомо створили гендерну нерівність, щоб домінувати над жінками. Завдяки феміністській юриспруденції за останні десятиріччя істотно змінився підхід законодавців і суддів до «жіночих питань». Феміністки домоглися чіткого визначення гендерних компонентів у законах і в судовій практиці стосовно працевлаштування, розлучення, репродуктивних прав, побутового насильства та сексуальних домагань.

У дисертації вказується на ще один новітній напрямок філософії права в США, який пов'язаний з легалізацією нетрадиційних сексуальних практик. Це *ЛГБТ – дослідження* (LGBT Studies = Lesbian/ Gay/ Bisexual/ Transsexual Studies) задля декриміналізації гомосексуальних відносин і їхнього цивільно-правового регулювання (шлюби, усиновлення, спадкоємство, аліменти при розлученнях тощо).

У дисертації відзначається, що досі навіть у країнах Західної Європи та Америки існує велика розбіжність у проявах терпимості до нетрадиційних сексуальних стосунків – від відвертого неприйняття до повного юридичного визнання. Квір-теорія розпочалася з дискусії щодо того, чи сексуальна орієнтація є суто природною для людини, або є соціально сконструйованою і може бути зміненою. В сучасній генетиці науково доведено, що вона істотно залежить від атипових комбінацій статевих хромосом. Наявність цих мутацій може привести до неоднозначних статевих ознак і потім до нетрадиційних сексуальних уподобань і поведінки, які не повинні переслідуватися за законом.

Розділ 2 «Теоретичні погляди Роналда Дворкіна» складається з підрозділів 2.1 «Ставлення Р. Дворкіна до інших філософсько-правових напрямків» та 2.2 «Р. Дворкін про кореляції права і сфер суспільного життя».

У підрозділі 2.1 «Ставлення Р. Дворкіна до інших філософсько-правових напрямків» відзначається, що Р. Дворкін пов'язує філософсько-правову теорію з актуальними суспільно-політичними проблемами. Він розвиває ідею особистих прав людини і розкриває, яким чином індивіди можуть відстоювати свої права у складних справах завдяки орієнтації судових рішень на демократичні принципи і справедливість. Згідно Р. Дворкіну уявлення про справедливість передбачають фундаментальне *право на рівність*, або *право на рівне піклування та повагу*. Усі інші права він вважає похідними від цього права.

На відміну від позитивістів на чолі з Х. Л. А. Хартом, на погляд якого право складається тільки з *правил*, Р. Дворкін наполягає на тому, що окрім них правові системи містять і *принципи – моральні судження*, слухність яких підтримана законами, судовими постановами, Конституцією. Р. Дворкін обґрунтовує необхідність дотримання та застосування суддями правових принципів, які склалися історично і вже «вмонтовані» у правову систему. Провідну роль у цьому процесі відіграли рішення Верховного Суду США, члени якого протягом усієї його історії фактично займалися саме *моральним прочитанням* Конституції при розгляді конкретних складних справ.

Показано, що у центрі міркувань Р. Дворкіна «серйозне ставлення до прав». Він ставить кілька ключових філософських запитань, актуальних для всіх держав: *Чи мусить уряд поважати моральні і політичні права своїх громадян? Чи припустимий виклик цим правам з боку воєнної політики держави, або її расової політики, і якщо подібні порушення припустимі, то в яких межах? Чи меншини, чий права були порушені, мають право порушувати закон? Чи є у більшості право вимагати, щоб у таких випадках ті, хто порушує закон, були покарані?*

Р. Дворкін підкреслює, що на практиці уряд має останнє слово щодо прав людини. Але якщо громадяни мають тільки такі права, які уряд вирішить надати, це означає, що вони взагалі не мають прав. На думку Р. Дворкіна, залишається відкритим питання про те, чи Конституція визнає *право на слідування власній совісті*. Р. Дворкін пропонує розрізнявати два його сенси. У сильному сенсі цього права людина не має права робити все, що вимагає її совість, але у слабкому сенсі вона може мати право щось зробити, навіть якщо її совість не вимагає цього. Згідно Конституції, громадяни США мають певні основні права проти свого уряду, і вони повинні бути правами в сильному сенсі, як право на свободу слова. На думку Р. Дворкіна, уряд може обмежити це право, коли це необхідно для захисту прав інших осіб, або для запобігання катастрофи.

Серйозне ставлення до прав включає дві важливі ідеї: *людської гідності* та *політичної рівності*. Р. Дворкін вважає, що слід ставитися до їх порушень, як до моральних злочинів. Ступінь серйозності сприйняття прав урядом проявляється, зокрема, у його ставленні до громадянської непокори. На думку Р. Дворкіна, загальний обов'язок коритися всім законам не може бути абсолютним обов'язком, тому що держава може приймати і реалізовувати несправедливі закони і політику, а людина, крім обов'язків перед державою, має ще й обов'язки перед Богом і своєю совістю. Якщо останні суперечать її обов'язку перед державою, людина має право зробити те, що вважає правильним.

Р. Дворкін нагадує, що згідно з Першою поправкою до Конституції США ніяка цензура неприпустима. Важливий аспект свободи слова обговорюється в контексті таких видів поведінки, які в традиційному суспільстві морально засуджуються і переслідуються за законом. Хоча більшість американців і англійців вважають гомосексуалізм, проституцію та порнографію аморальними, чи слід проголошувати ці явища злочинними? Р. Дворкін посилається на доповідь Комітету Волфендена в Англії (1957) щодо проституції та гомосексуалізму, а також на серію рішень у справах про непристойність, винесених Верховним Судом США (1966). Комітет Волфендена рекомендував не вважати злочинними добровільні гомосексуальні стосунки між дорослими людьми, бо «сфера приватної моралі та аморальності ... не є справою закону», але Верховний Суд США схилився до особливої думки судді Бренана, що порнографія спонукає деяких людей до злочинів.

У підрозділі розглядається критика Р. Дворкіним позиції лорда П. Девліна, який наполягав на тому, що гомосексуальна практика є правопорушенням і тому суспільство має право втілювати громадську мораль силою закону. Р. Дворкін вбачає серйозну ваду в тезі П. Девліна: як на практиці можна визначити межу, за якою аморальна поведінка може загрожувати суспільству? Адже ніким не доведено, що гомосексуальність створює реальну загрозу для суспільства.

Інший прояв аморальності – порнографія і заподіяна нею шкода для жінок. З активізацією феміністського руху у 1970–1980-х роках боротьба з

порнографією у ньому вийшла на одне з перших місць. Істотний внесок в цю боротьбу внесли Андреа Дворкін та Кетрін МакКінон. У 1983 році на замовлення Ради Міннеаполісу вони склали проект антипорнографічної постанови. Вони вважали, що криміналізація порнографії лише стимулювала б її підпільне виробництво і обіг. Натомість вони пропонували цивільно-правові засоби захисту, які дозволили б жінкам, які постраждали від порнографії, подавати до суду і отримувати відшкодування моральних збитків. Проте реалізація цієї пропозиції на практиці означала б введення цензури.

У цьому зв'язку Р. Дворкін констатував деградацію уявлень про свободу слова. Свого часу люди захищали її, щоб забезпечити права громадян проти уряду чи проти церкви, і за неї було варто боротися. Але деякі сучасні «прибічники» свободи слова намагаються відстояти право на расистські висловлювання, на носіння нацистської свастики, на обіг порнографії. Попри відразу від подібного викривлення свободи слова, Р. Дворкін висловлює сумнів у доцільності того, що феміністки присвятили багато енергії боротьбі з порнографією: є набагато важливіші питання, у тому числі проблема абортів і боротьба за рівноправність жінок у сфері зайнятості та політики.

Важливе місце у творчій спадщині Р. Дворкіна займає аналіз *філософських питань щодо прав на аборти і на евтаназію, а також прав пацієнтів, які страждають на сенільну деменцію*. У 1987 р. на замовлення Конгресу Р. Дворкін підготував доповідь «Філософські проблеми сенільної деменції» (старечого слабоумства), в якій привернув увагу до соціальних та медичних аспектів громадянських прав понад мільйона американців, що страждають на неї. Завдяки цій доповіді була суттєво поліпшена медична допомога і юридичний захист цих людей.

Продовження цього аналізу відбулося в книзі Р. Дворкіна «Царина життя: Аргумент щодо абортів, евтаназії та особистої свободи» (1993). Р. Дворкін відстоює тезу, що тільки свідомі люди можуть володіти інтересами в збереженні свого життя або уникнення страждань. До появи чутливості людський плід ще не має власних інтересів, які могли б виправдати державну політику обмеження абортів. Р. Дворкін захищає конституційні права на аборт і евтаназію – крайні ситуації, коли доводиться обирати між життям і смертю. На його думку, дебати про аборт містять «інтелектуальну плутанину». Вона виникає з двох різних позицій щодо захисту людського життя. Одна позиція полягає в тому, що носії життя мають «інтереси» та «права». З другої позиції, людське життя оцінюється як «священне» і «недоторканне». На підставі цієї «недоторканності» правові обмеження абортів до 1972 року містилися в кримінальному праві.

На думку Р. Дворкіна, рішення проблеми абортів залежить від ціннісних стандартів суспільства. Уряд не може обмежити права жінки на свободу розпорядження своїм тілом. Тут недоречні посилення на релігійні католицькі (Папа Павло VI) і протестантські (Р. Ремсі, Р. Нойхауз) авторитети, що заперечують аборти, виходячи з «природного» права на життя. Р. Дворкін

підкреслює, що всі права «надбані», і тому з погляду права релігійні оцінки значення і святості життя обов'язково «спірні».

Інша гостра проблема полягає у з'ясуванні можливостей легального припинення життя пацієнтів з невиліковними хворобами. Як типову модель для відповідних міркувань Р. Дворкін взяв випадок Марго – пацієнтки з хворобою Альцгеймера. Незважаючи на хворобу, Марго виглядала щасливою. Але за декілька років до того, будучи повністю дієздатною, вона підписала офіційний документ, в якому розпорядилася, що якщо у неї розвинеться хвороба Альцгеймера, вона повинна бути позбавлена життя якнайскоріше і якомога безболісніше.

Р. Дворкін наводить аргументи за введення в дію директив Марго. Він вважає, що наше життя визначається бажанням реалізувати інтереси. *Досвідні інтереси* (experiential interests) ми поділяємо в деякій мірі з усіма тваринами. Більш важливі *критичні інтереси* (critical interests), які відображають наше прагнення до ідеалу порядності (integrity) у нашому житті. Саме вони пояснюють, чому так багато людей піклується про те, як завершиться їхнє життя. Оскільки ж критичні інтереси дуже особисті і сильно різняться між людьми, кожна людина повинна мати право контролювати спосіб, в який її життя досягне свого фіналу. Держава не може заперечувати бажання «смерті з гідністю» і не має жодних законних підстав втручатися в директиви щодо кінця життя. Тому слід дозволити медикам вживати необхідних заходів для припинення життя невиліковно хворих за їхнім бажанням, а у випадку втрати ними свідомості – за бажанням довірених осіб.

Підрозділ 2.2 «Р. Дворкін про кореляції права і сфер суспільного життя» починається з аналізу поглядів Р. Дворкіна на співвідношення *права і моралі* та *місця порядності в теорії інтерпретації*. Ще в ранніх працях він показав, що повноцінна юридична інтерпретація не може обійтися без врахування моральних принципів. Водночас він запропонував збалансоване рішення контроверзи між правовим позитивізмом та течією природного права шляхом розуміння правової системи як поєднання власне юридичних правил та моральних принципів. Цю позицію він називає *інтерпретивізмом*. Р. Дворкін вважає, що і дотримання закону, і його застосування завжди визначається не тільки і навіть не стільки об'єктивними, скільки суб'єктивними чинниками в залежності від того, наскільки цінується гідність людини і визнається її правова та політична рівність з іншими людьми. Тому найважливішою метою права є забезпечення в судових рішеннях і статутах внутрішньо послідовної найкращої інтерпретації політичного і правового порядку в суспільстві, забезпечення у праві того, що Р. Дворкін називає «порядністю» (integrity).

На його думку, в кожній судовій справі можливо лише одне правильне рішення. Р. Дворкін використовує метафоричний образ ідеального судді Геркулеса, наділеного надзвичайним розумом, всебічними знаннями та моральними чеснотами. Реальні ж судді мають у своїй практиці намагатися формулювати свої рішення якомога ближче до тих, які виніс би Геркулес. Якщо суддя цього не робить, він сам виносить вирок своїй компетентності і

порядності. Справа в тому, що Конституція надає індивідуальні права в надзвичайно абстрактних термінах. Що означають ці абстракції, коли вони застосовуються до конкретних справ? Р. Дворкін вбачає відповідь на це запитання у *моральному прочитанні* Конституції. Більш про права слід розуміти як викладення загальних моральних принципів свободи, рівності та гідності, а окремі громадяни, адвокати і судді повинні інтерпретувати та застосовувати ці загальні принципи у відповідях на більш конкретні моральні запитання.

Р. Дворкін наполягає на тому, що немає жорсткої межі між правом і мораллю, і намагання їх розділити є марним. В «Правосудді для їжаків» (2011) він пропонує модель єдиної системи право/мораль. Його «інтерпретивізм» відкидає і взаємну незалежність права і моралі, і притаманну теорії природного права позицію «вето» моралі над правом. Р. Дворкін бачить вихід у тому, щоб не відокремлювати системи права і моралі, а залишити тільки одну: право є частиною або аспектом моралі. Воно, за його словами, «вбудоване» у мораль, «впливає з» моралі, є «галуззю» моралі.

Іншим важливим виміром права є його *співвідношення з політикою та економікою*. Ще у ранніх творах Р. Дворкіна однією з основних тез було твердження «Особисті права – політичні козири в руках індивідів». Гарантією цих прав може бути лише демократія з її фундаментальним *принципом мажоритарності*. Р. Дворкін розрізняє *дві концепції демократії*: мажоритарну та конституційну. Конституційна концепція доповнює мажоритарну тим, що в ній важлива роль відводиться політичній еліті, оскільки весь «народ» не може безпосередньо здійснювати політичні рішення. В усьому іншому має діяти другий принцип демократії – *принцип рівності*.

Р. Дворкін наполягає, що легітимний уряд повинен розглядати усіх громадян як рівних, з рівною повагою та турботою. Оскільки економічний розподіл є наслідком діючої системи законів і політики, вимога рівності накладає істотні обмеження на цей розподіл. Р. Дворкін висуває два фундаментальних гуманістичних принципу – перший, що має бути забезпечено право на гідне життя всіх людей; другий, що кожна людина має відповідальність за визначення і досягнення добробуту в її житті. Згідно Р. Дворкіну, істинна рівність означає рівність в доступі до ресурсів, які потрібні для повноцінного життя людини, а не в ступені її життєвого успіху. Р. Дворкін розвиває цю тезу в контексті гарячих дебатів про стратегію охорони здоров'я, підтримку безробітних, фінансову реформу, подолання дискримінації, медичну допомогу самогубству і генну інженерію.

Р. Дворкін розрізняє два поняття рівності: *рівність добробуту* і *рівність ресурсів*. Ідеал рівності добробуту може бути сконструйований лише за допомогою поняття рівності ресурсів. Їх поділ слід вважати рівним, якщо після його завершення ніхто не хотів би чужої частки ресурсів для себе. Але спосіб досягнення такої рівності не є строго рівним: поділ здійснюється за допомогою ринкового механізму, де первинний ринок складається з реальних ресурсів, а вторинний ринок – зі страхування. Механізмом первинного ринку є аукціон, де

всі виробничі ресурси в кінцевому підсумку продані. На такому аукціоні всі потенційні претенденти отримують рівну кількість стартового капіталу, з яким надалі беруть участь у торгах, і через них ділять усі ресурси. Коли всі ресурси розподілені на аукціоні, подальшим вдосконаленням є створення вторинного ринку страхування. Необхідність цього вторинного ринку виникає внаслідок трьох факторів: *різних рівнів здібностей і кваліфікації; доброї або поганої вдачі і азартних ігор*, які можуть обернутися добрими чи поганими наслідками. Щоб компенсувати їх негативний вплив, люди можуть оформити страховку, зважаючи на можливості невезіння у майбутньому. Р. Дворкін обговорює, як «фантазії рівності ресурсів» можуть бути використані в реальному сучасному світі. Першим кроком буде уявити, що загальний розподіл міг би здійснитися в результаті такого аукціону, і це був би «ідеальний» розподіл. Далі ми повинні вирішити, як покращити нашу реальну ситуацію і зробити її ближчою до ідеалу.

Згідно Р. Дворкіна, уряд повинен діяти так, щоб зробити життя громадян кращим, з рівною турботою за життя кожного члена суспільства. Для Р. Дворкіна є самоочевидним, що суспільство, яке прагне до рівного ставлення, повинно бути демократією, а не монархією, диктатурою чи олігархією. Політика у такому суспільстві визначається обсягом відповідальності, а не мірою багатства.

Підрозділ завершується розглядом поглядів Р. Дворкіна на *співвідношення права і релігії*. Ці погляди отримали розвиток в його останніх працях 2011–2012 рр. на тему «Релігія без Бога». Р. Дворкін розглянув можливість раціонального обґрунтування релігії і дійшов висновку, що віру в Бога не можна ні обґрунтувати, ні підірвати. Він посилається на світоглядну позицію Ейнштейна, який мав на увазі не ортодоксальну ідею Творця, а скоріше метафору Бога для позначення абсолютної краси і довершеності математичних рівнянь, що описують фізичну реальність. Виходячи з позиції Ейнштейна, Р. Дворкін запропонував розширити базове уявлення про релігію, включивши в нього і так звані «атеїстичні релігії», в яких немає концепту божества.

Звертаючись до політичних та соціальних наслідків релігійного атеїзму, Р. Дворкін нагадав, що концепція релігії фігурує в політичних конституціях і міжнародних конвенціях з прав людини. Перша поправка до Конституції США забороняє уряду «встановлювати» релігії, обмежувати її «вільне відправлення» та карати як за сповідання будь-якої релігії, так і за відсутність такого сповідання. Цю поправку зазвичай розуміють як заборону оголошувати будь-яку релігію державною, надавати підтримку якійсь одній релігії або всім релігіям у вигляді субсидій або привілеїв, а також вирішувати правові обмеження та будь-які преференції для якоїсь однієї релігії або групи релігій.

Тому має істотне значення, що слід вважати релігією в правовому аспекті. Якщо сповідання релігії обмежене практикою теїзму, то воно не буде, наприклад, захищати право на аборт. Але якщо свобода релігії не обмежується

теїзмом, то можна вважати відкритим питання, чи є право на аборт релігійною проблемою.

Інше питання стосується інтерпретації. Більшість людей розуміє посилення на «релігію» в конституційних документах як вказівку на організовані церкви або подібні їм групи. Боротьба за релігійну свободу історично була боротьбою за свободу вибирати, до якої з таких груп приєднатися. З часом право на релігійну свободу стало розумітися не тільки як свобода вибору між теїстичними релігіями, але і як свобода не мати ніякої релігії.

У США Перша поправка розуміється в розширювальному сенсі: як заборона вивішувати Десять заповідей на стінах судів, молитися і викладати релігійні доктрини у державних школах. Коли ж уряд приймає якусь сторону в питанні про Бога – скажімо, оголосивши офіційну віру нації, – він дає зрозуміти, що ті, хто поклоняється Богові в інших конфесіях, або не поклоняється Богові взагалі, вважаються неповноцінними громадянами. Захист права на свободу совісті повинен поширюватися на всі релігії, в тому числі на релігії без Бога.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та вирішення наукової задачі, яка полягає у розкритті змісту та методології філософсько-правової концепції Р. Дворкіна.

У результаті проведеного дослідження сформульовано низку висновків та положень, основними серед яких є такі:

1. У сучасній американській філософсько-правовій думці існує велика кількість напрямів, підходів та шкіл. Разом із тим, існують потужні ідейні течії, пов'язані, перш за все, з традицією природного права, прагматизмом та його дериватами – правовим реалізмом, економічним аналізом права і філософією прав людини. Сучасна американська філософія права знаходиться у постійному контакті з актуальними подіями і проблемами, завдяки якому здійснюється її провідна роль у розвитку правової системи США.

2. Філософія прав людини, органічно притаманна американській юридичній думці, після Другої світової війни і особливо у 1970–1990-ті рр. привела до появи нових напрямів досліджень, пов'язаних з боротьбою за рівні права кольорових громадян США, за права жінок, за право на протест проти згубної політики уряду (особливо під час війни у В'єтнамі).

3. На тлі історичних подій 1960–1970-х рр. сформувалася потужна хвиля критичних правових досліджень, подальший розвиток яких призвів до новітніх постмодерністських напрямків гендерних досліджень – феміністської філософії та квір-філософії.

4. У різноманітті сучасної філософсько-правової думки слід відзначити принципові пункти ідейних розходжень щодо суті та способів функціонування самого права. Перш за все, йдеться про принципову розбіжність між природно-

правовим та позитивістським розумінням права, ключовим пунктом якої є інтерпретація ролі моральних чинників. По-друге, залежно від визнання чи невизнання цієї ролі визначається підхід до трактування правових норм – або юридичний формалізм і оригіналізм, або їх творча інтерпретація, що враховує як зміни у зовнішній ситуації, так і зміни ментальних стандартів самих юристів, у першу чергу суддів і адвокатів.

5. На протигагу позитивістській філософії права, що закликала до відокремлення права від моралі і політики, Р. Дворкін пропонує більш життєздатну теорію, що «вмонтована» у загальну філософію політики й моралі.

6. Аналізуючи концептуальну частину загальної теорії права, Р. Дворкін наполягає на тому, що юридичні правила не можуть скласти всю повноту права і потребують залучення моральних принципів, які є пріоритетними щодо будь-якої форми законодавства.

7. Відповідно до цього пріоритету, Р. Дворкін розглядав Конституцію як документ, що містить моральні принципи, і Верховний Суд як вищий моральний авторитет. З позицій пріоритету моралі над політикою і правом, індивіди або групи можуть мати в суді додаткові права окрім тих, які чітко визначені в законодавстві.

8. Р. Дворкін відстоював тезу, що стосовно держави індивіди можуть мати певні права ще до їхнього законодавчого закріплення. Зокрема, громадяни можуть протестувати проти законодавчого рішення на будь-якій обґрунтованій підставі.

9. Погляди Р. Дворкіна неможливо однозначно віднести до жодного з усіх зазначених напрямів американської філософсько-правової думки, бо у своїх працях він висловлює відносно кожного з них як солідарне, так і критичне ставлення. Р. Дворкін запропонував «третій шлях» у філософії права поміж позитивізмом і теоріями природного права – так званий «інтерпретивізм». Інтерпретивізм Р. Дворкіна передбачає такі положення:

- право не є простою сукупністю даних, конвенцій чи фізичних фактів. Воно є тим, що юристи прагнуть конструювати за допомогою постійних інтерпретацій належного правового оформлення морально-мотивованих вимог. В цьому полягає основна відмінність між інтерпретивізмом та юридичним позитивізмом;

- при всіх відмінностях між правом і мораллю немає жорсткої межі. Це положення суперечить головній вимозі юридичного позитивізму;

- право не іманентне природі, і не робить юридичні цінності та принципи незалежно існуючими за межами юридичної практики.

10. Пріоритет моралі з її критеріями рівності та справедливості над політикою та економікою приводить до перетворення права на частину моральної свідомості. Під цим кутом зору Р. Дворкін розглядає гуманістичний ідеал «хорошого життя» і пропонує ліберальну теорію рішень актуальних проблем, що виникають у зв'язку з прагненням до нього: концепції правового забезпечення соціального добробуту, охорони здоров'я, регулювання

соціальних конфліктів, свободи слова і релігійної совісті, абортів, евтаназії, прав жінок та соціальних меншин.

11. Хоча ідеї Р. Дворкіна, перш за все, стосуються правової системи і актуальних проблем судочинства в США, вони вже стимулювали філософсько-правову думку за їх межами. Зокрема, в Україні ідеї Р. Дворкіна можуть стати корисними для оптимізації ролі права і державної влади у встановленні та підтримці ефективного балансу інтересів різних соціальних груп, забезпеченні свободи слова, адекватній реакції на появу нових викликів традиційній моралі українського суспільства з боку феміністичного руху та ЛГБТ – спільноти, урегулюванні релігійних та міжконфесійних відносин, розвитку техніки інтерпретації конституційних норм.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ.

Статті у фахових наукових виданнях:

1. Коваленко Г. В. Роналд Дворкін про моральне прочитання Конституції США / Г. В. Коваленко // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка : наук.-теорет. журн. – Луганськ. : Вид-во Луганського держ. у-ту внутр. справ ім. Е. О. Дидоренка, 2011. – Спеціальний випуск № 7. – С. 107–114.

2. Титов В. Д. Творчий шлях Роналда Дворкіна / В. Д. Титов, Г. В. Коваленко // Вісник Академії правових наук України : зб. наук. пр. – Х. : Право, 2011. – № 4(67). – С. 80–93.

3. Коваленко Г. В. Філософсько-правові ідеї в праці «Серйозний погляд на права» Роналда Дворкіна / Г. В. Коваленко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія право. – Ужг. : [б. в.], 2013. – Вип. 22 у 2-х ч. Ч. 2. – Том 3. – С. 184–188

4. Коваленко Г. В. Філософсько-правова концепція «Імперії права» Роналда Дворкіна / Г. В. Коваленко // Вісник Національного університету внутрішніх справ : зб. наук. пр. – Х. : Вид-во Харківського нац. у-ту внутр. справ, 2013. – № 2 (61). – С. 39–47.

5. Коваленко А. В. Рональд Дворкин о современных проблемах взаимодействия религии и права / А. В. Коваленко // Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов / гл. ред. Иванов В. В. – Курск. : Изд-во «Призма», 2013. – № 4 (82). – С. 49–55.

Тези наукових доповідей та повідомлень:

1. Коваленко А. В. Виды политико-правовых свобод и их взаимодействие в современном демократическом государстве / А. В. Коваленко // Філософські стратегії ХХІ століття: матеріали XIV Харківських Міжнародних Сковородинівські читань, м. Харків, 29–30 вересня 2006 р. / За заг. ред. проф. О. М. Кривулі. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2006. – С. 121–123.

2. *Коваленко А. В.* Проблема правильного толковання ідеалів ліберальної демократії / А. В. Коваленко // Шоста міжнародна науково-теоретична конференція «XXI століття: альтернативні моделі розвитку суспільства. Третя світова теорія»: матеріали науково-теоретичної конф., м. Київ, 8–9 червня 2007 р. / Редкол.: С. Д. Максименко та ін. – Книга I. – К.: Видавництво «Фенікс», 2007. – С. 224–227.

3. *Коваленко Г. В.* Філософсько-правові проблеми розуміння та тлумачення права / Г. В. Коваленко // XXI Харківські політологічні читання «Суспільство і політичні інститути в умовах трансформації та реформ»: матеріали міжнар. науково-теоретичної конф., м. Харків, 18 груд. 2008 р. / Редкол.: М. І. Панов та ін. – Х.: ХАП, НЮАУ імені Ярослава Мудрого, НДІ держ. буд.-ва та місц. самоврядування АПрН України, 2008. – С. 104–106.

4. *Коваленко Г. В.* Моральні судження в інтерпретаційному підході до права Роналда Дворкіна / Г. В. Коваленко // Логіка та право: матеріали I Всеукраїнської наук.-практ. конф. студ. і молодих вчених, м. Харків, 12 груд. 2008 р. / Упорядник: О. М. Юркевич. – С. 63–65.

5. *Коваленко Г. В.* Роналд Дворкін про раціонально-логічні та мовні чинники функціонування права / Г. В. Коваленко // Логіка і право: матеріали II Міжнародної наук.-практ. конф. студентів і молодих вчених, м. Харків, 11 груд. 2009 р. / Науковий редактор проф. О. М. Юркевич – Х.: Видавець ФОП Костинський А. В., 2009. – С. 82–84.

6. *Коваленко Г. В.* Роналд Дворкін про аспекти ліберальної концепції спільноти / Г. В. Коваленко // XXIII Харківські політологічні читання «Влада та суспільство під впливом закону «циркуляції еліт»»: матеріали міжнар. науково-теорет. конф., м. Харків, 11 червня 2010 р. / Редкол.: А. П. Гетьман та ін. – Х.: Видавець ФО-П Корецька Л. О., 2010 р. – С. 153–154.

7. *Коваленко Г. В.* «Закон Свободи» Роналда Дворкіна / Г. В. Коваленко // «Реалії та ілюзії свободи: філософський аналіз сучасності»: матеріали учасників всеукр. наук.-практ. конф., м. Полтава, 21–22 жовт. 2011 р. / Відповідальний ред. проф. П. А. Кравченко – Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2011. – С. 109–111.

8. *Коваленко А. В.* Підход Р. Дворкіна к юридической интерпретации / А. В. Коваленко // «Логіка і право»: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. студ. і молодих вчених, м. Харків, 11 травня 2012 р. / Науковий редактор: проф. О. М. Юркевич. – Х.: Видавець ФО-П Корецька Л. О., 2012. – С. 65–67.

АНОТАЦІЇ

Коваленко Г. В. Філософсько-правові погляди Роналда Дворкіна. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права. – Національний юридичний

університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2014.

Дисертація присвячена дослідженню творчого шляху, ідейного контексту та теоретичній концепції Роналда Дворкіна. Вперше в науковій літературі пострадянських країн представлені творча біографія та загальний огляд основних творів Р. Дворкіна, охарактеризовані головні напрямки сучасної філософії права в США, у полеміці з якими формувалися погляди Р. Дворкіна (напрямок природного права, юридичний (правовий) позитивізм, правовий реалізм, юридичний прагматизм та економічний аналіз права, критичні правові дослідження, феміністська юриспруденція, квір-теорія).

Проаналізовані філософсько-правові погляди Р. Дворкіна на сутність права і серйозного ставлення до прав людини, на проблему відстоювання цих прав і громадянської непокори, на права на аборти і на евтаназію; на права жінок; на права сексуальних меншин; на права пацієнтів, які страждають на сенільну деменцію; на межі свободи слова і ставлення до порнографії.

Досліджені погляди Р. Дворкіна на кореляції між правом та іншими основними сферами суспільного життя – моральною, політичною, економічною релігійною. Показано, що Р. Дворкін пропонує теорію, що «вмонтована» у загальну філософію політики й моралі. Згідно цієї теорії, юридичні норми не можуть скласти всю повноту права і потребують залучення моральних принципів, які є пріоритетними щодо будь-якої форми законодавства.

Розглянутий підхід Р. Дворкіна до трактування правових норм, його критика юридичного формалізму та його обґрунтування творчої інтерпретації, що враховує як зміни у зовнішній ситуації, так і зміни ментальних стандартів самих юристів, у першу чергу суддів і адвокатів.

Ключові слова: Роналд Дворкін, права людини, природне право, позитивізм, прагматизм, Конституція США, юридичний формалізм, оригіналізм, творча інтерпретація правових норм, «хороше життя».

Коваленко А. В. Философско-правовые взгляды Рональда Дворкина. – На правах рукописи.

Дисертація на соискание учёной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.12 – философия права. – Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Министерство образования и науки Украины, Харьков, 2014.

Дисертація посвящена исследованию творческого пути, идейного контекста и теоретической концепции Рональда Дворкина. Впервые в научной литературе постсоветских стран представлены творческая биография и краткий обзор основных произведений Р. Дворкина, охарактеризованы основные направления современной философии права в США, в полемике с которыми формировались взгляды Р. Дворкина (направление естественного права, правовой позитивизм, правовой реализм, юридический прагматизм и

экономический анализ права, критические правовые исследования, феминистская юриспруденция, квир-теория).

Показано, что в противоположность позитивистской философии права, призывающей к отделению права от морали и политики, Р. Дворкин настаивает на том, что юридические нормы не могут составить всю полноту прав и требуют привлечения моральных принципов, которые являются приоритетными по отношению к любой форме законодательства.

Проанализированы философско-правовые взгляды Р. Дворкина на сущность права и серьезного отношения к правам человека, на проблему отстаивания этих прав и гражданского неповиновения, на права на аборт и на эвтаназию, на права женщин; на права сексуальных меньшинств, на права пациентов, страдающих сенильной деменцией, на границы свободы слова и отношение к порнографии.

Исследованы взгляды Р. Дворкина на корреляции между правом и другими основными сферами общественной жизни – моральной, политической, экономической, религиозной. Показано, что Р. Дворкин предложил теорию, «вмонтированную» в общую философию политики и морали. Согласно этой теории, юридические нормы не могут составить всю полноту прав и нуждаются в привлечении моральных принципов, которые являются приоритетными по отношению к любой форме законодательства. Р. Дворкин рассматривал Конституцию как документ, содержащий моральные принципы, и Верховный Суд как высший моральный авторитет. С позиций приоритета морали над политикой и правом, индивиды или группы могут иметь в суде дополнительные права, кроме тех, которые установлены в законодательстве.

Рассмотрен подход Р. Дворкина к трактовке правовых норм, его критика юридического формализма и его обоснование творческой интерпретации, учитывающие как изменения во внешней ситуации, так и изменения ментальных стандартов самих юристов, в первую очередь судей и адвокатов.

Ключевые слова: Рональд Дворкин, права человека, естественное право, правовой позитивизм, прагматизм, Конституция США, юридический формализм, оригинализм, творческая интерпретация правовых норм, «хорошая жизнь».

Kovalenko Hanna V. Ronald Dworkin's Views on Philosophy of Law. – On rights for a manuscript.

Science of Law Ph.D. thesis in specialization 12.00.12. – Philosophy of Law. – National Law University named after Yaroslav the Wise, Ministry of education and science of Ukraine, Kharkiv, 2014.

The thesis is devoted to Ronald Dworkin's academic career, ideological context, and theoretical conception. For the first time in the scientific literature of post-Soviet countries this dissertation represents biography and overview of the main Dworkin's works, it describes the main trends of modern philosophy of law in the United States, in the controversy of which his opinions has been developed (natural

law, legal positivism, legal realism, legal pragmatism and economic analysis of law, critical legal studies, feminist jurisprudence, queer theory).

This dissertation deals with also Dworkin's views on the nature of law and his serious attitude to human rights advocacy, on the issue of human rights and civil disobedience, the right to abortion and euthanasia, the rights of women, the rights of sexual minorities, the rights of patients suffering from senile dementia, on the verge of freedom of speech and the attitude towards pornography.

The work contains an examination of Dworkin's views on correlation between law and relevant sectors of social life – moral, political, economic, religious. It is shown that Dworkin offers the theory that «mounted» into more general philosophy of politics and morality. According to this theory, legal norms can not involve full rights required by moral principles that have a priority for any form of legislation.

There is also discussed Dworkin's approach to the interpretation of law, his critique of legal formalism and his proposal of creative interpretation which take into account changes in the external situation and changes in mental standards for most judges and lawyers.

Key words: Ronald Dworkin, human rights, natural law, legal positivism, legal pragmatism, U.S. Constitution, legal formalism, originalism, creative interpretation of the law, «good life».